

Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Kitap, 2023, 208 sayfa, ISBN: 978-625-6989-08-5.

Caner ASAL*

Kronik Kitap'tan ilk baskısını yapan *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* adlı kitabın yazarı, ülkemizin yaşayan en popüler tarihçisi Prof. Dr. İlber Ortaylı'dır. 1947 yılında doğan İlber Ortaylı, 1965 yılında Ankara Atatürk Lisesinden mezun olmuştur. 1969 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini, ardından aynı üniversitenin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini bitirmiştir. Yüksek lisans çalışmasını Chicago Üniversitesinde Prof. Dr. Halil İncılık ile yapmıştır. Doktora derecesini "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" ve doçentliğini de "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" konularıyla alan Ortaylı, 1983 yılında üniversiteden istifa etmiştir. Çeşitli dünya üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yapan Ortaylı, seminerler ve konferanslar vermiştir. 1989 yılında üniversiteye geri dönmüş ve 2005-2012 yılları arasında ise Topkapı Sarayı Müzesi başkanlığı görevinde bulunmuştur. İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça ve Farsça dillerini bilen Ortaylı, hâlen Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesinde misafir öğretim üyesi olarak ders vermektedir.

Söz konusu çalışma kapsamında ele aldığımız *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* adlı kitap daha evvel *Timaş Yayınları*'ndan 47 baskı yapmış olup *Kronik Kitap*'tan ilk baskısı Ocak 2023 tarihinde gerçekleşmiştir. Kitabın ön söz kısmında Ortaylı, kitabın yazılış amacını geniş kitlelere Osmanlı tarihinin tahlilini yapmak kaygısına dayandırmıştır. Kitabı çeşitli kurumlar ve siyasi tarih için farklılığı ele alan makaleler derlemesi olarak niteleyen Ortaylı, kitabın yazılış nedenlerinden biri olarak okuyucunun moda olan filmlerden, dizilerden ve macera romanlarından edindiği bilgiyi gerçek zannetmesi ve bunun sonucunda

* Doktorant, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, caner.asal89@gmail.com
Tarih Kritik (9) 2 History Critique | Nisan/April 2023

kendisinin düzeltme yapma amacını da göstermiştir. Yeni baskısında kitabı gözden geçirdiğini belirten Ortaylı, yayınevi yetkililerine teşekkür ederek ön söz kısmını tamamlamıştır.

Kitap birçok alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki “İstanbul Tarihinden Esintiler” başlığını taşımaktadır. İstanbul’un Konstantiniyye ismine atıfta bulunan Ortaylı, iki mimarın yapımı olan ve ilahi hikmet anlamını taşıyan Ayasofya Kilisesinden bahsetmiştir. Kilisenin Mimar Sinan’ın önemli destek ve yenilemesi olmasa günümüze dek zor ayakta kalacağını belirten Ortaylı ilerleyen kısımlarda İstanbul’un mimari ve kitap zenginliğinin değişik isimlerle anılmasına sebep olduğunu ifade etmiştir. Son olarak bölümde şehrin düğün ve dernek şehri olduğuna değinen Ortaylı, bunu örneklerle vurgulamıştır.

“Mimar Sinan” adlı bölümde yazar, adından anlaşılacağı üzere Mimar Sinan’ın hayatına değinmektedir. Onun imparatorluğun dört bir tarafını gezdiğini ifade eden Ortaylı, Mimar Sinan’ın eserlerini tanımak için eğitilmiş mimar olmanın gerekmediğini belirtmiştir. Osmanlı toplumunda mimarlığın basit bir inşaat ustalığı olmadığını vurgulayan yazar, mimarbaşının önemli yetkilerinden örneklerle bunu desteklemiştir. Yazarın bir vurgusu da Mimar Sinan’ın ekol sahibi olduğudur.

Kitapta yer alan bir diğer başlık ise “Osmanlı’da Devşirme”dir. Devşirmenin tanımını yapan yazar, nerelerden devşirme alındığını, bunların nasıl yetiştirildiğini ve ünlü devşirme devlet adamlarını bir çırpıda özetleyerek bu müessesenin 17. yüzyılda azaldığını ve 18. yüzyılda pratikte ortadan kalktığını belirterek bölümü tamamlamıştır.

Kitaptaki bir diğer başlık ise “Osmanlı’da Aile Kurumu”dur. Ailenin toplumun temeli olduğunu vurgulayan Ortaylı, kadının toplumdaki yeriyle ilgili olarak üretilen kafes arkası efsanesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. 19. yüzyılda artık çekirdek ailenin İstanbul gibi şehirlerde hâkim olduğunu belirten yazar, aile ve sosyal mühendisliğin bağdaşmayan iki unsur olduğunu gelişen olayların gösterdiğini belirterek bölümü tamamlamıştır.

“Osmanlı Padişahları” adlı bölümde Osmanlı padişahlarının kim olduğu sorusunu soran yazar, hanedanın büyükanneleri olan Hürrem ve Hatice Turhan Sultan’a da değinmiş ve Osmanlı padişahlarının günlük hayat itibarıyla çok sıkı bir protokol içinde olduklarını belirtmiştir. Padişahların her birinin zanaat sahibi olduğunu dile getiren Ortaylı, bunu örneklerle açıklamıştır. Ortaylı’nın son olarak değindiği ve örneklerle desteklediği konu ise padişahların ayrı kişiliklere sahip olduğudur.

Yazar, “Fatih Sultan Mehmed” adlı bölümde ünlü padişah II. Mehmed’in hayatına değinmiştir. Bir gencin tahta iki defa çıkmasını tarihte istisna olarak niteleyen Ortaylı, Fatih’in İstanbul’u fethine geniş yer vermiştir. Bu bölümde Fatih’in son Bizans imparatoru Konstantin’e dinî tören yaptırdığına dikkat çeken Ortaylı, Ayasofya’nın önce Süleymaniye, ardından Selimiye yapılarına kadar İslam’ın büyük mabedi olduğuna değinmiştir.

“Fatih ve Fetih” adlı başlık altında ise yazar, önce Fatih’in kişiliğini incelemiş, ardından da fethin anlam ve önemini gözler önüne sermiştir.

Bir sonraki bölüm olan “Osmanlı İdare Sisteminde Bağımsız Eyaletler” başlığında ise Osmanlı’nın 3. Roma İmparatorluğu olduğunun altını çizen Ortaylı, bunu sınırlar bağlamında mukayese ederek

okuyucuya açıklama yapmıştır. Eyaletleri merkeze sıkı bağlı ve müstakil olarak iki kategoriye ayıran yazar, bunu örneklerle gözler önüne sermiştir.

Ortaylı'nın ele aldığı bir diğer konu başlığı ise “Osmanlı Sarayları-Topkapı Sarayı”dır. Osmanlı saraylarının mütevazı olduğunu Dolmabahçe Sarayı üzerinden örneklendirerek açıklayan Ortaylı, Topkapı Sarayı'nın zenginliğinden ve ihtişamından çok kendine has bir karakteri olduğunu altını çizmiştir. Saray mutfağına da kısaca değinen yazar, bir yetiştirme tarzı olarak tanımladığı enderun müessesesi ile bölümü tamamlamıştır.

“Divan-ı Hümayun” adlı bölümde yazar, bu kurulun kelime anlamından başlayarak tarihsel evrimini ve kimlerin bu kurulun üyesi olduğunu gözler önüne sermiştir. Divan-ı Hümayun'un imparatorluğun meselelerini tartıştığını belirten yazar, divanın cuma günleri de toplandığını ve o gün en yoğun çalışma günü olduğunu halkın müracaatlarına bakması örneğinden hareketle temellendirir. Divan-ı Hümayun'un dünyada benzeri olup olmadığına da yer veren yazar, bu divanın benzerinin İspanya ve Rusya'da da bulunduğunu okuyucuya aktarmıştır.

“Osmanlı Paşaları” adlı bölümdeyse yazar, Osmanlı'da paşalık kurumunun tarihî gelişimine yer verir. 19. yüzyıldaki paşaların artık sivil yani mülkiye silkinde ve askerî silkte olduğunu belirten yazar, bu paşaların modern profesyonel mesleklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı'nın son döneminde yeni yetişen paşaların imparatorluğun modernizasyonunu temsil ettiğini belirten yazar; Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaları bu grup altında örnek göstermiştir.

Yazar, “Enderun” isimli bölümde, daha evvel kısaca değindiği enderun müessesesine anlamı ve işleviyle geniş yer vermiştir. Enderuna alınan çocukların devşirmelerin en seçkin olanlarından seçildiğini belirten yazar, enderundaki büyük ve küçük odalarda bulunan ağalardan aday olanlara *dolamalı*, belirli bir hizmet ve imtihan döneminden sonra kıdemli ve yükselmeye aday olanlarına ise *kaftanlı* adı verildiğini ifade etmiştir. Has odalıkların enderun ağalarının en seçkin zümresini oluşturduğuna dikkat çeken yazar, bunların vakit namazlarını padişahla birlikte kıldıklarına yer vermiştir. Enderunun 19. yüzyılda artık kıyı köşe bir okul olduğuna değinen yazar, bunun yerini artık Hukuk, Mülkiye ve Harbiye gibilerinin aldığını belirtmiştir.

Kitapta ele alınan bir diğer bölüm ise “Osmanlı Kadısı”dır. Kadının anlamı ve görevleri bu bölümde belirtilmiş ve onun bir yargıç olmasının yanı sıra noter, vakıf müfettişi ve belediye reisi görevlerini üstlendiği vurgulanmıştır.

“İstanbul'da Ulema Semtleri” başlığı altında ise yazar; Süleymaniye, Vefa, Vezneciler, Zeyrek ve Fatih Çarşambası'nı ulema semtlerine örnek göstermiştir.

“Sultanahmet” adlı bölümde Sultanahmet Meydanı'nı dünyanın merkezi olarak tarif eden yazar, Yerebatan Sarayı denilen sarnıcın bulunduğu yerde Million Taşı'nın olduğunu ve bu taşın imparatorluğun dört bir tarafına uzanan yolların başlangıç noktası olduğunu ifade etmiştir. Sarnıcın etrafına yüksek binaların yapılmış olmasından şikâyet eden yazar, bu sarnıcın etrafına Bizans veya Osmanlı döneminde yüksek binaların kondurulmadığını vurgulamıştır.

“Osmanlı Seyahatnameleri” bölümünde yazar, çeşitli seyahatnamelerden örnek vererek seyahatnamelerin, tarihçi için en zor olanı anlaşılır kılan yani insanların zihniyetini ve komşularına, dünyaya bakış açılarını ortaya koyan eserler olduğunun altını çizmiştir.

Kitapta ele alınan bir diğer konu başlığı da “Osmanlı Mutfağı”dır. Osmanlı mutfağının İstanbul’a hasredilmesini eleştiren yazar, *Zeytinyağını Egeliler bilir* mantığının doğru olmadığını kadı sicillerinden örnek vererek belirtmiştir.

“Bab-ı Ali” adlı bölümde yazar, kelimenin anlamını açıkladıktan sonra onun kapsadığı alanı ve bugünkü işlevini örnekleriyle dile getirmiştir.

“Barok İstanbul’da” adlı bölümdeyse barokun anlamını ve nasıl bir şey olduğunu tartışan yazar, barok mimarinin Avrupa’daki fonksiyonlarını açıklamıştır. Ardından da Lale Devri’ne ilişkin bazı tespitlerde bulunmuştur.

“Asar-ı Atika” (Eski Eserler) bölümünde yazar, ülkemizin bu konudaki zenginliğini vurgulayarak Mısır gibi Türkiye’nin de kaçakçılığın ve kaçak kazıların hedefi hâline geldiğini belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı dönemi mezarlıklarının bazı kesimlerin hedefi hâline geldiğini dile getiren yazar, halkın ve devletin yeterince iş birliği hâlinde örgütlenememesinin söz konusu olduğunun, örgütlenmesi hâlinde kaçakçılığın önlenilebileceğinin örneklerle sabit olduğunun altını çizmiştir.

Kitabın “Son Roma İmparatorluğu” başlıklı son bölümünde yazar, Osmanlı’nın son Roma İmparatorluğu olduğunu vurgulayarak bu konuda münakaşaların olduğunu belirtmiştir. Osmanlı tarihinin Türklerin tarihi olduğu kadar çevresindeki halkların da ortak tarihi olduğunun altını çizen yazar, Osmanlı tarihinin büyük sentezini ne 18. asrın ne de 19. asrın Türk âlimlerinin yaptığını, bunu Joseph Hammer von Purgstall ile Johann Wilhelm Zinkeisen’in yaptığını ifade etmiştir. Osmanlı tarihinin kaynaklarına da değinen yazar, cihanşümül bir imparatorluğun karanlık tarihini başka kaynaklarla da keşfetmek ve anlamak zorunda olduğunu dile getirmiştir.

Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek adlı kitap yazarın da dediği gibi bir makaleler derlemesidir. Başlığa uygun şekilde belirlenen makaleler, yazarın hedefine uygun olarak derli toplu bir şekilde okuyucuyu Osmanlı tarihi hakkında bilgilendirme amacı taşımakta olup, kitabın sonunda okuyucunun tatminkâr bir hâle gelmesi için tüm belli başlı kurumlar ve kişiler eserde anlatılmıştır. Osmanlı’nın 623 yıllık tarihini elbette bu kitaba sığdırmak mümkün değildir. Yazarın amacı da zaten bu değildir. Ancak Osmanlı tarihine ilgi duyanlar için bir giriş kitabı olarak idealize edilmiş bir kitap söz konusudur. Kitapta yazarın gözünden kaçan birkaç hata da bulunmaktadır. Mesela Nikolaos Mavrokordatos’un Eflak hospodarı olarak görev yaptığı sürenin İmparator III. Ahmed’in 1730’daki ölümüne kadar olduğunu belirten yazar, III. Ahmed’in 1730’da tahttan indirilip 1736 yılında vefat ettiğini es geçmiştir (s. 112). Bir diğer hata ise bir Afrika şehri olan Kahire’nin Asya şehri olarak gösterilmesidir (s. 164). Bu küçük hataları dışında kitap akıcı bir dille yazılmıştır ve okuyucuyu sürükleyen bir anlatıma sahiptir denebilir. Bunda kitabın gözden geçirilmiş olmasının da etkisi vardır elbette. *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek* hem içeriği hem üslubu ve dili bakımından günümüz okuyucusunu fazlasıyla memnun edecek bir kitap olmasının yanı

sıra Osmanlı tarihine ideal bir giriş kitabıdır.